

Chausson, Ernest (1855-1899)

Fransk tonsättare

Chausson tillhörde en välbärgad familj. För att göra sina föräldrar till lags utbildade han sig i juridik och utexaminerades 1877 som domstolsadvokat. Samma år beslöt han dock att ägna sig åt musik. Under de första åren studerade han privat för Massenet och under åren 1879-81 i dennes klass vid Pariskonservatoriet. Samtidigt bevistade han César Francks lektioner och denne fick stor betydelse för hans utveckling. En annan inspiratör var Richard Wagner.

Hans uppfostran bland äldre kulturpersonligheter kan ha bidragit till hans inåtvända, allvarliga och melankoliska läggning. Trots sin stora fallenhet för musik och trots uppmuntran från sina lärare plågades han ständigt av tvivel på både sin talang och sin färdighet.

Man brukar indela hans tonsättarkarriär i tre perioder. I den första (1877-86) rör han sig från Massenets elegans mot Wagners harmonik och Francks kromatik. Bland verken från denna period kan nämnas den symfoniska dikten *Viviane* op. 5 (1882) och körverket *Hymne védique* op. 9 (1886).

Den andra perioden (1886-94) börjar när han blir sekreterare i Société Nationale de Musique. Under denna tid tillkommer flera stora dramatiska verk som sångecykeln *Poème d'amour et de la mer* op. 19 (1882-1893) till texter av Maurice Bouchor, Konsert för violin, piano och stråkkvartett op. 21 (se nedan), skådespelsmusiken till Bouchors *La Légende de Sainte Cécile* op. 22 (1891) och operan *Le Roi Arthur* op. 23 (1886-95).

Under sin tredje period (1894-99) försöker han på inrådan av Debussy frigöra sig från yttre influenser. Nu tillkommer *Serres Chaudes* op. 24 (1893-96) till texter av Maeterlinck, *Poème* op. 25 (1896) för violin och orkester, inspirerad av en berättelse av Turgenjev. Bland kammarmusikverken från denna tid kan nämnas Pianokvartett A-dur op. 30 (1897), som beskrivs nedan och Stråkkvartett c-moll op. 25 (1897-99).

Chausson dog endast 44 år gammal i en cykelolycka. Han levde under hela sitt liv i skuggan av Debussy. Nu först börjar hans musik äntligen få den erkänsla den förtjänar.

Konsert för violin, piano och stråkkvartett D-dur op. 21

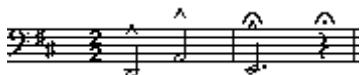
1. Décidé 2. Sicilienne 3. Grave 4. Très animé

1889-91

Beteckningen konsert i titeln är något missvisande. Besättning och stämföring skiljer sig visserligen från pianosextetter i t.ex. Mendelssohns skepnad, och de två soloinstrumenten sticker onekligen ut, men det är ett mer kammarmusikaliskt än konsertant stycke. Atmosfären har stora likheter med César Francks pianokvintett och den har liksom denna en cyklisk uppbyggnad.

De fyra satsernas form har diskuterats och flera olika uppfattningar finns. Jag har valt att grunda min text på den formanlys som framförs av Chen-Ju Chiang i en doktorsavhandling från 2006 framlagd vid The University of Arizona.¹

I sats 1, *Décidé*, som har sonatform, presenteras omedelbart i inledningen det motiv

som kommer att bli hela kvartettens motto och som även ingår i första satsens huvudtema.

¹ Chen-Ju Chiang, *An examination of the German influence on the thematic development, chromaticism and instrumentation in Ernest Chausson's Concerto for Violin, Piano and String Quartet*, Arizona, 2006

Huvudtemat presenteras av violinsolisten till arpeggion i pianot:

Detta tema kommer att dominera stora delar av satsen. Trots dur-modus har det en ve-modig prägel.

Ett ganska pregnant tema av överledningskaraktär presenteras i soloviolin och cello:

Sidotemat antyds först i pianot och därefter i soloviolin innan det klingar ut i H-dur.

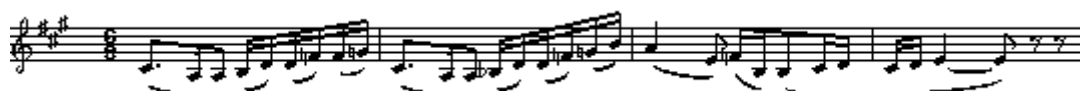

Satsen är lång, ca 15 minuter, men känns långt ifrån tröttande; huvudtemat återkommer i ständigt ny faktur.² Genomföringen utvecklar huvudtemat. I återtagningen hörs alla tre temana enligt ovan. En mycket kort coda byggd på huvudtemat avslutar.

Även andra satsen har enligt Chen-Ju Chiang sonatform. Huvudtemat är kanske den melodi i hela verket som först fastnar i minnet vid genomlyssning. Den är uppbyggd av fraser om 4 takter och har också den melodiska charm och rytm som är typisk för dansen *Sicilienne*.³ Temats drömlika stämning för tankarna till Gabriel Fauré. Men temat har en slående likhet med ett tema i Chaminades Pianotrio nr 2, Lentosatsen. Den publicerades 1887. Möjligen kan han ha påverkats av det, men likheten kan naturligtvis också vara en ren tillfällighet. Tonarten är a-moll:

Efter 16 takter upprepas temat i pianot i dominanttonarten (E-dur). Det visar att Chausson inte traskar i gamla fotspår när en huvudgrupp ska utformas. Sidotemat i A-dur (inte C-dur eller E-dur, som vore mer konventionellt) spelas i soloviolin:

I slutet av genomföringen kombineras huvudtema och sidotema i något som liknar en återtagning. Den går dock i C-dur och kan alltså betraktas som en s.k. återtagning i ”fel” tonart.⁴ Samma kombination av temana inleder dock återtagningen, nu i tonikan a-moll:

Den avslutande codan inleds med en hög drill i soloviolin.

² ”Med faktur avses arten av flerstämmig struktur i ett musikverk ...” (Sohlmans musiklexikon 2:a uppl. 1975). I engelskspråkig litteratur används ordet *texture*.

³ *Sicilienne* (Siciliano) är en gammal dans från Sicilien i lugn, vaggande 6/8- eller 12/8-takt. Den har en typisk punkterad rytm. *Sicilienne* har ibland kallats pastoral.

⁴ Se kapitlet *Introduktion, Musikordlista, Återtagning*.

Tredje satsen, *Grave*, har tredelad visform, ABA-coda. Den utstrålar en mörk och tragisk skönhet. I satsen spelar de ackompanjerande figurerna en väl så stor roll som melodistämmorna, och de blir i mellandelen, B, nästan upphöjda till teman. Stämningen anslås omedelbart med pianots inledande dova, kromatiska figur som därefter beledsagar soloviolinens fåtoniga tema:

Stämningen blir inte mindre dyster när stråkkvartetten tar över överstämman. B-delens tema, som först hörs i giss-moll, hittar efter några takter d-moll. Tempot och dynamiken har nu ökat liksom oron, som accentueras med de punkterade ackompanjemangsfigurerna:

Omedelbart efter detta tema ljusnar stämningen kortvarigt innan oron återkommer. Även om B-temat dominerar, inte minst den punkterade understämman i notexemplet ovan, har avsnittet karaktär av genomföring, där även material från del A behandlas, t.ex. de beledsagande pianofigurerna (se ovan).

När A-temat återkommer ackompanjeras det nu med samma punkterade fras som i B ovan. Codan byggs upp av A-temats kromatiska pianofras i fallande sekvenser.

Finalen, *Très animé*, är ett sonatrondo med mönstret ABACABA-coda.⁵ Den skiljer sig dock från ett konventionellt sonatrondo på många punkter, både tematiskt och harmoniskt. Det är över huvud taget en mycket komplex sats med material från satserna 2 och 3 insmugna i B- och C-delarna. Dessa återblickar, som är svåra att uppfatta utan ingående partiturstudier, har med några undantag inte behandlats här.

A-delen centreras kring ett rörligt tema som först stiger och sedan sjunker. Det presenteras omedelbart i pianot:

Den första episoden (B), som nästan helt exekveras av de två solisterna inleds i violinen med ett tema som är en utveckling av A-temat:

Andra episoden (C) börjar i soloviolinens med ytterligare en transformering av A-temat. Det ackompanjeras av snabba löpningar i pianot:

⁵ Se avsnittet Form i Inledningskapitlet.

I andra halvan av C-avsnittet hör man en av de tydligare anknytningarna till föregående satsers teman. Det är en variant av B-temat i sats 3, som spelas unisont och i oktaver i alla stråkarna:

Andra gången B-avsnittet uppträder börjar det i soloviolinerna med ett likartat tema som i första B.

Sista A inleds med ett fugato på rondotemat (A).

I Codan klingar nu ut, i förlängda notvärden, en fras som flera gånger tidigare har dykt upp i satsen. Den är härledd ur B-temat från sats 3. Den övergår i huvudtemat från sats 1 (understreckat i notexemplet):

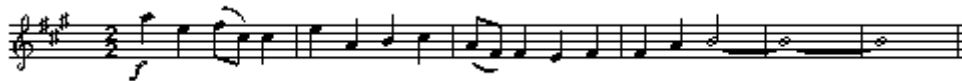
Så avslutas ett mästerverk av en av den cykliska formens främsta företrädare.

Pianokvartett A-dur op. 30

1 Animé 2 Très calme 4 Simple et sans hâte 4 Animé
1897

Chaussons pianokvartett är ett mäktigt verk, skrivet av en mogen tonsättare bara ett par år före hans tragiska död. Idéerna till verket var ursprungligen ämnade för oboe, viola och stråkkvartett. Det var alltså fråga om en komposition liknande Konsert för violin, piano och stråkkvartett, op. 21. Pianokvartetten tillägnades för övrigt pianisten Auguste Pierret, som med kort varsel fått hoppa in som pianist vid uruppförandet av konserten op. 21 i Bryssel. Pianokvartetten är cyklisk enligt den definition som är vanlig i Frankrike, d.v.s. med tematiskt släktskap mellan delarna. Inte nog med det, teman från de olika satserna återkommer mer eller mindre förändrade även i andra sats. Man vet att Chausson först skrev de två mellansatserna och därefter yttersatserna. Det är dock troligt att tonsättaren koncipierade verket i sin helhet innan han började skriva mellansatserna. Verket är om inte muntert så i alla fall ganska lättsamt och saknar i stort den dysterhet och tungsinne som präglar många av hans tidigare verk. Från och till finns dock lite vemod kvar, inte minst i den andra satsen.

Första satsen, som är ett allegro i sonatform, är uppbyggt kring tre idéer. Huvudtemat presenteras omedelbart i pianot. Med sin pentatoniska karaktär gör det ett exotiskt intryck. Detta tema dominerar i genomföringen och återkommer även i sista satsen. Det utgör alltså ett av de cykliska temana. Typiska kännetecken är två fallande kvartsintervall följt av en fallande kvint:

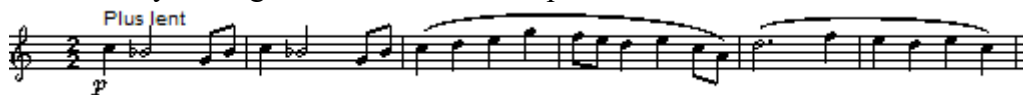

Det andra temat är anförtrött violan och fungerar som överledningstema. Det ackompanjeras i pianot med sextoler.⁶

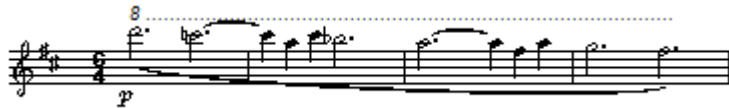
⁶ Grupp av 6 likvärdiga noter, som tillsammans har samma längd som normalt 4 av samma slag.

Sidotemat, som också har cyklisk funktion, hörs först i pianot efter att de två första tonerna antytts tidigare i både stråkar och piano:

Den långa genomföringen utvecklar i första halvan huvudtemat, både harmoniskt och rytmiskt och med inslag av nya taktarter som 5/4 och 6/4.

I andra halvan som ägnas sidotemat, tjusas man först av en vacker variant i fallande sekvens av första takten i sidotemat. Den hörs först i pianot men besvaras av stråkarna och genomgår flera tonartsförändringar:

Återtagningen inleds i vanlig ordning av huvudtemat, nu i stråkarna. Här sker även en fortsatt utveckling av huvudtemat, som nu kan låta så här i violan:

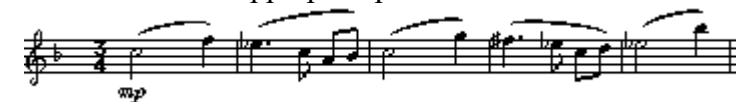
Sidotemat får också större utrymme än i expositionen och återtagningen avslutas med överledningstemat.

I codan sker fortsatt utveckling av huvudtemat men den avslutas med sidotemat, en antydning om att detta också är ett viktigt tema i verket.

Den mycket vackra andra satsen, *Très calme*, har tredelad visform. Den utgör ett bra exempel på att durtonarter också kan skapa dämpad och melankolisk stämning. A-temat, även det av cyklisk karaktär, hörs först i violan till endast pianots ackompanjement:

B-delen, som är lång, börjar med ett 8-takters tema som först delas mellan viola och violin och sedan upprepas i pianot:

Detta mellanavsnitt utvecklar sig efterhand till en genomföring av A-temat i flera olika tonarter. Satsen påminner alltså formmässigt om den tredje satsen i tonsättarens Konsert för violin, piano och stråckkvartett, op. 21. Stämningen byggs upp succesivt för att nå sin höjdpunkt i inträdet av sista A-delen. Den börjar i Dess-dur med temat i pianot och i fortissimo, för att mycket snart gå över och avslutas i ciss-moll.

På platsen för scherzot finns en fyrdelad sats, ABAB, uppbyggt kring en franskt folkvisa. A-delen börjar med temat i cellon:

B-temat är avlett från det första. Det hörs i pianot efter ca 1 minut:

A-delen återvänder med en rytmisk variant som dock har A-temats 8 första intervall intakta:

Satsen avslutas med B-delens återkomst.

Finalen kan sägas utgöra en sammanfattning av hela verket. Det egna materialet i satsen är uppdelat i en ganska vildsint huvudgrupp och i en vek och lyrisk sidogrupp. Huvudgruppen presenteras omedelbart med två teman: Det första är enkelt uppbyggt och ackompanjerat av frenetiska sextondelar i pianot:

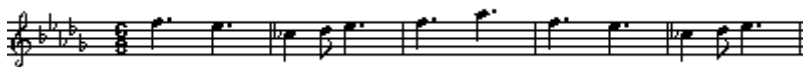

Det andra, med karaktär av huvudtema, är en vidareutveckling av det första. Den rytmiska figuren mellan takt 1 och 2 i diskantstämman ovan finns kvar i det nya temat:

De fem första tonerna bildar en rytmisk fras som ständigt återkommer inte minst i genomföringen.

Den hektiska stämningen övergår succesivt i en mer meditativ. Efter modulation till Dess-dur hörs sidotemat antydans i pianot, innan det slutligen klingar ut i stråkarna:

Detta tema har påfallande likheter med första satsens sidotema.

Genomföringen börjar med en lång utveckling av temana i satsens huvudgrupp. Plötsligt frigör sig violan och tonar ut den långsamma satsens huvudtema (Ass-dur). Melodin uprepas sedan unisont i violin och cello (B-dur).

Återtagningen med huvudtema och sidotema (C-dur) följs av en lång coda. Den börjar med huvudtemat och en utveckling av detta och innehåller också tydliga kvart- och kvintintervall från första satsens huvudtema. I codan återkommer även andra satsens huvudtema, och verket avslutas som det började, med en kraftfull markering av de första takterna av första satsens huvudtema.